

Otázka 1b.

Slované

Slovanským náboženstvím se rozumí předkřesťanské náboženství mnoha národů: polabských Slovanů, Poláků, Kašubů, Lužických Srbů, Čechů a Slováků (Západní Slované), Slovinců, Chorvatů, Srbů, Bulharů a Makedonců (Jižní Slované) a Bělorusů, Ukrajinců a Rusů (Východní Slované).

Slovanské kmeny existovaly již kolem roku 2000 př. K., jako etnická skupina se však Slované objevili až v 5. stol. po Kr. V následujících dvou staletích se rozdělili na tři skupiny a ze své domoviny kdesi na východním Slovensku expandovali směrem na západ až na území dnešního Německa, směrem na jih na Balkánský poloostrov a směrem na východ a sever, kde se usadili v části dnešní Ukrajiny a severovýchodního Ruska.

Jednotlivé slovanské národy se formovaly v době od 6. do 10. stol. po Kr. Počátky jejich písemnictví jsou spojeny až s příchodem a postupným přijímáním křesťanství, které pohanské obyčeje nebralo na vědomí, zkreslovalo je či zatracovalo. Slovanská mytická tradice se proto vyhrtula literární fixací a informace o Slovanech a jejich náboženství máme proto buď od cizích (římských nebo řeckých) autorů, nebo od slovanských vzdělavců, kteří konvertovali ke křesťanství.

Společné pro všechny slovanské kmeny bylo označení *Bog* pro Boha, které je jazykově-historicky příbuzné s indickým *Bhagavat* (Pán). První typ náboženských rituálů souvisel s hlubokým vztahem Slovanů k předkům a potomkům - pravidelně byly přinášeny oběti mrtvým nebo božstvům bdícím nad narozením dětí. Navíc ze světa mrtvých pocházeli skoro všichni dobří a zlí duchové - ti, kteří zemřeli násilnou smrtí (např. zavraždění) se stávali zlými duchy, a ti, co zemřeli přirozenou smrtí, duchy dobrými (- původně snad kult totemových zvířat).

Druhý typ náboženských rituálů vyjadřoval pevné sepětí člověka s přírodou - slavily se výroční slavnosti, jako např. letní (21.6.) či zimní (21.12.) slunovrat, příchod jara, sklizeň apod. S tím souviselo rovněž zalidňování přírody mytickými bytostmi, jež je výrazným rysem náboženství starých Slovanů: lesy obývali vodníci, skřítci či chlupatí lesní duchové (převzato z německé oblasti); domácí duchové (*domovoj*) chránili dům a dvůr a sudičky předpovídaly dětem budoucnost; zlí duchové - lesní bytosti, vlkodlaci a zejm. upíři, kteří zabíjejí lidi i zvířata sáním krve a proti kterým nepomáhá spolehlivě žádný ochranný prostředek; rusalky (vodní víly) zabíjely své oběti strašlivým smíchem a polednice způsobovaly úpal a kradly malé děti.

Kult skutečných bohů se objevil až podstatně později a nezapustil kořeny natrvalo. Lepší poznání a rozšíření slovanského panteonu umožnily až polské údaje ze 16. a 17. stol., které rozlišují východoslovanský (Rusko) a západoslovanský (Mecklenburg, Předpomořansko) okruh pověstí.

V obou lze prokázat *Svaroga* (nejvyšší slovanský bůh), který reprezentoval přírodní síly - zprvu slunce a později oheň. Jeho jméno má vztah k sanskrtskému slovu *svarga* (nebe). Měl dva syny - *Dazboga* (boha slunce) a *Svaroziče* (ztělesnění ohně). Bůh bouře a ochránce válečníků *Perun* (zřejmě splynulý s Thórem) byl uctíván v Rusku, kde v pozdním 10. stol. nahradil ve vznešených kruzích *Roda*. Bůh dobytka *Volos* byl zřejmě totožný s *Velesem*, bohem mrtvých. Bůh války a současně pán a ochránce polí *Svantovít* (jinak též *Jarovít*), měl svatyni s koňskou věštírnou na útesu v Arkoně na ostrově Rujana (zničenou 1168 po Kr.). Tomuto bohu byly přinášeny oběti a kněží vysvětlovali božská znamení podle chování jeho posvátného bílého koně. *Svantovít* má čtyři hlavy, což symbolizuje jeho moc, a v ruce třímá

řád, zajišťovali bohatství a plodnost, dovednost a moudrost mezi bohy i lidmi) a příšerami a ledovými obry (byli hrozbou pro harmonický řád a usilovali o návrat chaosu). Tento boj byl odrazem neustálého zápasu Seveřanů s drsnou přírodou (nakonec bohové podlehnou, nastane tzv. *soumrak bohů*).

V čele panteonu bohů stojí *Odin* (také *Vodan*, *Vuotan*; angl. *Wóden*, viz *wednesday* - den Odinův), bůh války, který vnesl křivou přísahou a lži mezi lidi nemorálnost. Odin putoval vzduchem na svém osminohém válečném oři *Sleipnirovi* - býval doprovázen *valkýrami*, panenskými démonickými bytostmi, svými ozbrojenými pomocnicemi. Valkýry přilétaly na pomoc lidem a zasahovaly do prudkých bitev. Duše padlých hrdinů pak přinášely do Odinova paláce vyvolených (*Valhaly*), kde o ně pečovaly a kde se bojovníci nadále cvičili v boji pro poslední bitvu (bohové oceňují zejména udatnost v boji - vikingské nájezdy).

Dále v příbězích vystupuje mocný *Thor* (*thursday*), bůh bouřky a války, který se díky své nespoutané síle ozbrojený kouzelným kladivem zabýval bojem s obry a netvory, kteří ohrožovali lidi i bohy. *Njördr* byl vládcem větrů a držel ochrannou ruku nad mořeplavci. Jeho syn *Freyer* (Pán) a dcera *Freya* (něm. Frau - paní) byli uctíváni v dnešním Švédsku jako božstva plodnosti a bohatství.

Germánští bohové patřili ke dvěma různým skupinám: starším *Vanům* (pocházeli ze zemědělského kultu) a mladším *Asům* (mají vztah k válečnickému náboženství). Je doloženo, že těmto germánským bohům byly přinášeny lidské oběti formou kultického spalování.

Podle podání germánské mytologie vznikl svět z částí těla ledového obra *Ymira*, obrovité prabytosti: z jeho masa vznikla země, z jeho krve moře, z jeho kostí hory a jeho vlasy se staly stromy. První lidský pár vzešel ze dvou rostlin.

Všichni bohové uzavřeli dohodu o vzájemném porozumění a snášenlivosti. Jeden z nich však zradil. *Loki* zavinil smrt nejlepšího z bohů, krásného a čistého *Baldra*. Tento čin přivodí *soumrak bohů*: většina božstev bude zahubena příšerami, které se spojí s obry. Nejprve však dojde na zemi k strašným přírodním katastrofám - vpád strašného větru zničí lidstvo a odpoutá *Lokiho*, který byl dosud zajatým protivníkem člověka, zaniknou hvězdy a slunce, dojde k potopám a zemětřesení, svět spálí ničivý oheň. Celá řada bohů blízkých *Odinovi* zanikne. Poté obnoví kosmický světový požár celé tvorstvo a postaví je pod vládu mocného boha *Baldra*, kolem kterého se vytvoří nová božská generace.

Kult hrál v germánských náboženstvích významnou roli. Při sezónních slavnostech pořádali Germáni hostiny, kde připíjeli bohům na zdraví a užívali si hojnosti jídla a pití. Velký význam měly i magické a věštecké obřady. *Runy* (znaky germánského písma) byly používány při léčení nemocných nebo na přivolání milého či milé, na utišení bouřek nebo na zmaření léčky apod., neboť se věřilo, že mají kouzelnou moc.

Germánské náboženství vyhaslo nejpozději s christianizací Skandinávie kolem r. 1000 po Kr.; jednotlivé prvky se ale dodnes udržely v lidové víře a pověrách.

Keltové

Kolem 1. tisíciletí př. Kr. začaly do Galie pronikat keltské skupiny, které se usazovaly mezi původním obyvatelstvem. Jejich vlastní území se ale nacházelo přibližně ve středu Evropy mezi Čechami a Rýnem - v dnešním Rakousku a jižním Německu. Od 10. do 3. stol.

př. Kr. se keltské osídlení postupně rozšířilo přes dnešní Čechy na území Francie - Galie, kde Keltové získali rozhodující převahu nad původním obyvatelstvem. Dovedli vyrábět železo, což jim umožnilo zhotovovat železné zbraně. Na konci 3. stol. př. Kr. ovládli prakticky celou západní Evropu a expandovali i na východ do Řecka (vyplenili svatyni v Delfách) a pod jménem Galatové se jich část usadila v Malé Asii. Zabrali Iberský poloostrov a roviny v povodí řeky Pádu. Obsadili Velkou Británii a Irsko, kde se keltské tradice uchovaly dodnes.

Vzhledem k tomu, že jednotlivé keltské kmeny chtěly zůstat nezávislé, nestalo se jimi osídlené území nikdy říší. Bylo rozděleno přibližně na tři velká územě-kmenová seskupení (předalpská Galie v severní Itálii; Galie na pobřeží Středoziemního moře, podél Alp a Pyrenejí a Galie „vlasatá“: Akvitánská, Keltská a Belgická část), která byla postupně vojensko-politicky podmaněna Římany a Germány.

Znalosti o keltském náboženství se opírají o ikonografii, archeologické nálezy a o svědectví řeckých a římských autorů (např. Julius Caesar v díle **De bello gallico**, VI.13). Keltské motivy se zachovaly v pověstech a bájích Irska a Walesu. V nich se též vyskytuje celá řada keltských bohů. Typickým rysem keltského náboženství bylo uctívání hrdinů, považovaných za bohy nebo polobohy, a nadlidských bytostí vyvolaných přímo z říše mrtvých, kam se dostaly po skončení své pozemské pouti.

Tvrze, budované na vyvýšeninách, byly útočištěm Keltů a současně sloužily jako pohřebiště. Na těchto místech se shromažďovaly rozptýlené kmeny při výročních svátcích a slavnostech. *Samain* (1.11.) označoval začátek roku a současně počátek tzv. temnoty, kdy přestává existovat hranice oddělující svět živých a mrtvých. *Lugnasad* (1.8.) byl svátkem světla v jeho vrcholné síle. *Beltain* byla slavnost sílícího ohně, která se konala vždy 1.května a ohlašovala začátek léta. Noc předcházející tomuto dni měla kouzelnou moc. Kouř stoupající z čistého ohně a zahalující prostranství, na němž byl shromážděn dobytek, měl zajistit jeho zdraví a plodnost.

Keltové uctívali prameny, řeky, stromy a zvířata. Slunci, měsíci, moři a větru přičítali zvláštní moc. Někteří bohové, např. ženská božstva, vystupují ve skupinách po třech. *Lug* byl uctíván v Galii, hlavní místo jeho kultu bylo Lugdunum (dnešní Lyon). Patřila mu ochrana obchodu a pocestných. V Irsku uctívali *Dagdu*, dárce hojnosti, jehož kotlík neustále vaří pro všechny Iry. *Ogma* (u Galů) byl ochráncem učenosti a vynalezl prý písmo ogam. Jeho protějšek *Ogm* (u Irů) se pravou částí tváře usmívá a na levé má hrozivý výraz - byl to bůh válečníků a královské moci. *Manannan Mac Lir* měl ochraňovat námořníky. V Caesarově době měli význam především tři bohové: *Taranis* - bůh nebe, *Teutatés* - bůh války, ale i obchodníků a lékárníků, a *Esus* - bůh bohatství. *Birgit* byla ochránkyní básníků. Na pevnině působily *Epona*, znázorňovaná na koni, a bohyně lovu *Arduina*. Neurčenou roli měl *Cernunnos*, zobrazovaný s jelením paroží.

Keltské náboženství znalo původně rituály s lidskými oběťmi, které měly zajistit větší plodnost a úrodnost země. Postupem času tyto oběti zmizely, upevňovala se však víra v magickou moc zařikávání a zaklínadel keltských kněží - *druidů*. S touto tradicí je spojováno i známé jméno kouzelníka *Merlina* z okruhu pověstí o králi Artušovi.

Jméno kněžské třídy *druidů* se odvozuje od indogermánského slova „*dra*“ (strom). Druidové existovali téměř ve všech zemích obývaných kdysi Kelti. Známa je představa druidů žnoucích v bílých oděvech zlatými srpy jmelí z posvátných stromů (dubů), protože to roste na stromech a nikdy se nedotkne země. Autorita druidů byla založena na jejich obsáhlém

roh naplněný vínem, z jehož hladiny předpovídá úrodu. Ve východoslovanském prostředí se k *Svantovítovi* obracel kult předků, uctívající božstvo mužské plodnosti, světla a stvoření jménem *Rod*. Ve Štětíně byla podobná věštírna u boha *Tříhlavého* (*Triglav*). Výhradně u východních Slovanů byla uctívána velká bohyně plodnosti, hojnosti a vláhy *Makoš* (*Mokoš*). Dalším východoslovanským bohem byl *Stribog* - pán světa vzdušných proudů a nosič démonů; *Rožanice* byly mateřské a dceřinné bohyně plodnosti, které se oslavovaly v poslední den žní (doprovázely *Roda*).

Ve vývoji slovanské mytologické víry lze rozpoznat tři překrývající se etapy: základem byl *dualismus* - víra ve svět ovládaný tvořivou silou světla a ničivou silou temnoty. Cílem bylo získat pomoc dobra při usmiřování sil zla nebo při boji s nimi. Po přijetí křesťanství byly síly dobra ztotožněny s církví, ale přesto hrály důležitou roli síly temnoty v podobě mrtvých, navracejících se na tento svět - upírů či lesních nebo vodních duchů.

V druhé etapě figuruje úcta k zesnulým předkům chránícím domácnosti (*manismus*). Ti rozhodovali o plodnosti jejích členů. Tyto čistě místní kultury byly doplněny úctou *Roda* a *Rožanic*, božstev plodnosti (viz výše). Obřady propojené s cykly smrti a znovuzrození obsahovaly šamanské postupy pro navázání kontaktů s dušemi zesnulých na onom světě.

Konečnou fází vývoje představuje vytvoření představy o božstvech přírodních sil v lidských podobách (*primitivní polyteismus*). Božstva slunce a ohně vyjadřují úctu Slovanů k silám světla a zvláště k silám ohně. V dalším kulturním vývoji se bůh hromu stal bohem války a objevil se i ochránce obchodu. Nejvíce se rozšířilo uctívání bohů a bohyň plodnosti.

Slovanské náboženství bylo postupně vytlačováno křesťanstvím a my dodnes nalzáme odkazy na něj v pohádkách a některých lidových obyčejích.

Germáni

Označení *Germáni* se týká německy hovořících národů, které v 1. stol. př. Kr. pronikly východně od Rýna a na severozápad Evropy. Žily v kmenových společenstvích pod nadvládou králů a válečných vůdců. V době úpadku římské moci (3. až 6. stol. po Kr.) expandovaly do Norska, Švédska, Anglie, Ruska, Itálie, Španělska a severní Afriky, ale jejich výpravy nevedly k dlouhodobému osídlení. Postupem času bylo v Evropě germánské náboženství vytlačeno křesťanstvím, udrželo se pouze v Dánsku, Švédsku a Norsku a dostalo se i na Island (8. až 11. stol. po Kr. - expanze Skandinávců: doba vikingská). I zde však od 11. stol. bylo postupně vytlačováno křesťanstvím.

Materiál o germánských a skandinávských mýtech je bohatý, ale zlomkovitý a rozptýlený v mnoha pramenech - mnoho záznamů vzniklo na Islandu, kde po přijetí křesťanství došlo k rozkvětu vzdělanosti. Z předkřesťanské doby se zachovaly básně - nejznámější je islandský rukopis **Mladší Edda** (próza), sepsaný ve 13. stol. po Kr. Snorri Sturlusonem. V 1. stol. po Kr. psal o Germánech římský historik Tacitus, jež popsal některé jejich věštecké praktiky, jako např. zkoumání a výklad způsobu řehtání a frkání koní.

Písemné texty jsou paralelně dokládány nálezy starověkých předmětů a artefaktů - např. předkřesťanské pohřebiště lodí v Osebergu v jižním Norsku (lidé byli pohřbeni nebo zpopelněni v lodích s amulety, rituálními předměty, soškami a zbraněmi) nebo votivní kameny a oltáře z oblastí okupovaných Římany.

Germánskou víru, která nabyla konečné podoby v době Vikingů mezi 8. a 11. stol. po Kr., je nutné chápat jako přírodní náboženství: síly přírody byly považovány za osobní mocnosti a měly jména. Germánské mýty vyprávějí o konfliktech mezi bohy (*Asové*: stanovili

vědění, které bylo předáváno ústně a obsahovalo historickou tradici i mantické (věštecké) znalosti.

Součástí vzdělanosti byly posvátné texty, jimž se učilo z paměti. Dochovala se rozsáhlá galská báseň **Souboj keřů**, která právě k takovým textům patřila. Vyjadřovala víru Keltů v nesmrtnost duše a opěvovala vztahy a souvislosti, jež mohly nastat mezi různými formami bytí. Podle Keltů byla smrt jen přechodným stavem na cestě z jednoho světa do druhého. Oba tyto světy, svět živých a svět mrtvých, byly podle keltského náboženství trvale propojeny. Druidové stmelovali keltské kmeny tak, že byli kněžími, mudrci a věštcí v jedné osobě. Bděli nad vzděláváním, morálkou a dodržováním náboženských tradic. V Galii byl prokázán jednorozhodný konvent všech druidů, v jehož čele stál velekněz. Někdy se vydali až do Británie, kde se nacházelo hlavní středisko druidů keltského světa.

Druidové stáli díky svým vědomostem nad všemi členy společnosti, tedy i nad vojenskými veliteli a politiky. Na shromáždění nesměl nikdo hovořit dříve než oni. Bez svolení těchto „lidí nad lidmi“ se nesmělo nic závažného rozhodnout, ať šlo o stěhování kmenů nebo o vyhlášení války. Těšili se takové vážnosti, že ve válkách mezi keltskými kmeny mohli vejít na bitevní pole a zastavit boj. Většina druidů pocházela z vyšších vrstev galské společnosti a kromě vážnosti měla i početné hmotné výhody - např. neplatili daně a byli osvobozeni od vojenské služby. Předtím, než druid dosáhl svého výsadního titulu, musel absolvovat často i dvacetileté studium u některého uznávaného mistra.

V Galii uznávali druidové nadřazenost nejvyššího náčelníka tzv. *Velkého druida*. Po jeho smrti jej musel nahradit jiný, všeobecně uznávaný. Pokud nikdo takový nebyl, muselo se přistoupit k volbě. Zvolený druid stanul v čele druidského sněmu, který řešil rozpory mezi kmeny a jeho rozhodnutí mělo všeobecnou platnost. Jeho nejobávanější prostředek k zajištění výkonu svých rozhodnutí spočíval v zákazu zúčastňovat se bohoslužeb. Tento trest odloučil odsouzeného od bohů a tím ho vlastně postavil i mimo společnost. Odsouzeného se každý stranil, protože stýkat se s ním znamenalo urážku božstev. Druidové tak měli ve svých rukou mocný nástroj, kterým mohli vyvíjet nátlak dokonce i na kmenové náčelníky, když se jim postavili na odpor.

Keltský svět a kultura zanikly tlakem vojenské moci Římské říše a keltské náboženství, které nebylo díky vlivu druidů literárně fixované, bylo postupně vytlačeno křesťanstvím. Keltský duch po zániku keltského náboženství znovu ožil ve 12. stol. po Kr. v rytířských románech o králi Artuši a jeho rytířích kulatého stolu, často s přimísenými prvky apokryfní legendy o svatém grálu (král Artuš, kouzelník Merlin, Lancelot, Parsifal). Křesťanství se však nepodařilo vyhladit všechny stopy keltského náboženství. Místní bůh (např. posvátného pramene) se obvykle pod vlivem křesťanství změnil na světce. Starověkou bohyni *Sequanu*, ochránkyni kolébky vod, nahradil svatý *Seine*. Tam, kde kdysi metal blesky starý *Taranis*, sráží dnes hlavy *svatý Michal*.

Většina křesťanských kostelů byla postavena na místech starých pohanských svatyní. O tom svědčí pozůstatky nalezené v jejich základech. Nejlepší příklad této proměny je Notre Dame v Paříži. Chrám vznikl na místě, kde se po dvě tisíciletí střídaly různé pohanské svatyně.